

DAVLAT MULKINI TALON-TAROJ QILISHNI OLDINI OLISH

*Normuminov Salohiddin Sohibjonovich**Alfraganus University talabasi**Iqtisodiyot fakulteti**Iqtisodiyot (Tarmoqlari va sohalari) yo`nalishi**Email:nsalohiddin@inbox.ru*

Annotatsiya: Mazkur ilmiy-publitsistik maqolada davlat mulkini talon-taroj qilish holatlarini kamaytirish, ularni keltirib chiqaruvchi sabablar, qonunchilikdagi bo'shliqlar va nazorat tizimini kuchaytirish yo'llari tahlil qilingan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar, korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlari hamda davlat aktivlarini samarali boshqarish tajribasi o'rganilgan. Xalqaro amaliyot asosida davlat mulkini himoya qilish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat mulki, talon-taroj, korrupsiya, nazorat, islohot, audit, mulkchilik, javobgarlik, boshqaruv, davlat aktivlari.

Davlat mulki – bu xalq boyligi, mamlakat iqtisodiy salohiyatining asosi va barqaror taraqqiyot kafolati hisoblanadi. Shu boisdan ham davlat mulkini asrash, undan oqilona va samarali foydalanish, uni noqonuniy o'zlashtirish va talon-taroj qilish holatlarining oldini olish har qanday jamiyatning eng muhim vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek:

“Davlat mulkini himoya qilish — bu, avvalo, xalq manfaatini himoya qilish demakdir.”

So'nggi yillarda davlat aktivlarini boshqarish tizimini isloh qilish, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash bo'yicha bir qator muhim chora-tadbirlar amalga oshirildi. Biroq, shunga qaramay, ayrim sohalarda davlat mulkidan noqonuniy foydalanish, mansab vakolatini suiiste'mol qilish holatlari uchramoqda. Shu bois, bu masalani chuqur tahlil etish va amaliy yechimlar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Davlat mulkini talon-taroj qilish holatlarining sabablari, ularning iqtisodiyotga salbiy ta'sirini aniqlash hamda ularni oldini olish bo'yicha tizimli takliflar ishlab chiqish.

Vazifalar:

- Davlat mulkini talon-taroj qilishning asosiy shakllarini o'rganish;
- O'zbekiston qonunchiligi va xalqaro me'yorlarni tahlil qilish;
- Nazorat organlari faoliyatining samaradorligini baholash;
- Talon-tarojlikka qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;
- Axborot texnologiyalaridan foydalangan holda davlat aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirish yo'llarini ko'rsatish

Davlat mulkini talon-taroj qilish – bu mansabdor shaxslar yoki yuridik subyektlarning davlatga tegishli boyliklarni noqonuniy o'zlashtirish, sotish yoki

yo‘qotish orqali o‘z manfaatini ko‘zlashidir.

Bu holatlar quyidagi asosiy omillar bilan bog‘liq:

1. Nazoratning sustligi;
2. Hisobot tizimining shaffof emasligi;
3. Korrupsion manfaatlar mavjudligi;
4. Mulk boshqaruvida mas‘uliyatning yetarli darajada bo‘lmasligi;
5. Axborot texnologiyalarining to‘liq joriy etilmaganligi.

Masalan, Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hisobotlariga ko‘ra, 2023-yilda davlat tashkilotlarida aniqlangan moliyaviy qonunbuzarliklar summasi 1,2 trillion so‘mni tashkil etgan. Bu ko‘rsatkich nazorat mexanizmlarini yanada kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining 53-moddasida “Mulk daxlsizligi davlat tomonidan kafolatlanadi” deb belgilangan.

Davlat mulkini asrash bilan bog‘liq asosiy normativ-huquqiy hujjatlar quyidagilardir:

- “Davlat mulkini boshqarish to‘g‘risida”gi Qonun (2021-yil);
- “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonun (2017-yil);
- Prezidentning 2023-yil 1-avgustdagi PQ-281-son qarori “Davlat aktivlarini boshqarish samaradorligini oshirish to‘g‘risida”.

Mazkur hujjatlar davlat mulkidan foydalanish va uni boshqarish bo‘yicha aniq mexanizmlarni belgilaydi. Biroq, amaliyotda ushbu huquqiy normalarning bajarilishi har doim ham to‘liq ta‘minlanmaydi. Shu bois, ichki audit va tashqi nazorat tizimlarini raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy boshqaruvda davlat mulkini himoya qilish uchun quyidagi mexanizmlar samarali hisoblanadi:

- **Elektron audit tizimlari** – davlat aktivlarining onlayn nazoratini ta‘minlaydi;
- **Ochiq ma‘lumotlar portallari** – shaffoflik va jamoatchilik nazoratini kuchaytiradi;
- **Davlat-xususiy sheriklik (DXSh)** – davlat mulkidan foydalangan holda iqtisodiy samaradorlikni oshiradi;
- **Ichki nazorat xizmati** – har bir vazirlik va idorada moliyaviy tartib-intizomni mustahkamlaydi.

Aktiv” elektron platformasi orqali 2024-yilda 15 mingdan ortiq obyekt bo‘yicha nazorat amalga oshirilgan. Bu ochiqlikni ta‘minlashda muhim qadam bo‘ldi.

Rivojlangan davlatlar tajribasidan ko‘rinadiki, davlat mulkini boshqarishda shaffoflik va jamoatchilik ishtiroki muhim rol o‘ynaydi. Masalan:

- **Singapurda** davlat aktivlari ustidan mustaqil moliyaviy agentlik doimiy monitoring olib boradi;
- **Buyuk Britaniyada** “Public Asset Register” orqali barcha davlat mulklari ro‘yxati ochiq e‘lon qilinadi;
- **Janubiy Koreyada** elektron tender tizimi orqali davlat mulkini ijaraga berish va sotish shaffof tarzda amalga oshiriladi.

O‘zbekiston uchun quyidagi takliflar dolzarb hisoblanadi:

1. Davlat mulkini boshqarishda sun'iy intellekt asosidagi nazorat tizimlarini joriy etish;
2. Har yili davlat aktivlari bo'yicha "Ochiqlik reytingi"ni e'lon qilish;
3. Har bir davlat tashkilotida "Mulk auditi bo'limi"ni tashkil etish;
4. Davlat mulkidan foydalanganlik uchun javobgarlik choralari qat'iyalashtirish.

Davlat mulkini talon-taroj qilish — bu nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy muammo hamdir. Uni oldini olish uchun:

- Qonunchilikni takomillashtirish;
- Raqamli nazorat tizimlarini keng joriy etish;
- Korrupsiyaga qarshi kurashda jamoatchilik nazoratini kuchaytirish;
- Mas'ul shaxslarning javobgarligini oshirish zarur.

Davlat mulki – bu xalq boyligi. Uni himoya qilish har bir fuqaroning ham burchi, ham manfaatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – 2023-yil tahriri.
2. "Davlat mulkini boshqarish to'g'risida"gi Qonun, 2021-yil.
3. "Korrupsiyaga qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun, 2017-yil.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–281-son qarori, 2023-yil 1-avgust.
5. Davlat aktivlarini boshqarish agentligi ma'lumotlari, 2024-yil.
6. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi", Toshkent, 2022.
7. Transparency International hisobotlari, 2023.
8. World Bank. "Public Sector Asset Management Practices", 2022.
9. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi statistik ma'lumotlari, 2023–2024-yillar.
10. Davlat moliyaviy nazorati inspeksiyasi hisobotlari, 2024-yil.